

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde Bulunan 18. ve 19. Yüzyıllara Ait Dört Kur'ân-ı Kerim'in Ciltlerinin İncelenmesi

Senay Şeyranlı¹

Özet

XVI. yüzyılın kıymetli mimari eserlerinden biri olan Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, kültür ve eğitim alanında uzun yıllar hizmet etmiş olup, günümüzde ise bünyesinde bulunan kıymetli yazma ve basma eserleriyle ülke ve dünya çapında kültür hizmeti vermektedir. Kütüphane, içinde yer alan eserleri korumak, kültürel değerlere sahip çıkmak ve ulaşılabilirliği sağlamak amacıyla dijitalleşmeye geçerek eserlere sanal ortamda erişimi sağlamaktadır. Bundan dolayı Süleymaniye Kütüphanesi, kültür mirasımızı ve değerlerimizi korumak açısından önemli bir görev üstlenmektedir. Bu çalışmada, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan 18. ve 19. Yüzyıllara ait dört farklı Kur'ân-ı Kerim, cilt sanatı bakımından incelenerek literatüre kazanılması amaçlanmıştır. Bu çalışmada incelenen 4 adet Kur'an-ı Kerimlere bakıldığında asrın özelliklerini taşımanın yanı sıra, klasik üslubunda hala devam ettiği saptanmıştır.

1. GİRİŞ

Türklerde, islâmiyetten önce ve sonra kültür, sanat ve ilim hep ön planda olmuş, bu bağlamda bir çok eser meydana getirilmiş özellikle kitaplara ayrı bir önem verilmiştir. İslamiyet'in kabulü "Oku" emriyle yazıya verilen önem yazının gelişimini, en iyi kâğıtların hazırlanması sağlamış, yazının önemine binaen onu en iyi şekilde tezyin etmeye yöneltmek okuma isteği oluşması amaçlanmıştır. Yazıyı ve tezyinatı korumak maksatlı ciltler yapılarak el yazması eserlerin korunması sağlanmış ve ciltlerin de her biri ayrı bir sanat haline getirilmiştir.

1 Öğr. Gör., Uşak Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-6494-3863, senay.seyranli@usak.edu.tr

Günümüzde bu yazma eserler, yazma eser kütüphanelerinde korunmakta olup birçoğu literatüre kazanılmayı beklemektedir. Çeşitli kütüphanelerde ve koleksiyonlarda bulunan bu eserler medeniyetimizin birer taşları olup her biri belge niteliğinde geçmişi günümüze taşımakta, dönem geçişlerini ve kültürel zenginliğimizi ortaya çıkarmaktadır.

1.1. Türk Cilt Sanatının Tanımı ve Tarihçesi

(Arapçada deri ve kap manasındadır) Bir mecmua veya bir kitabın yapraklarını dağılmaktan korumak ve sırasıyla bir arada toplu olarak bulundurmak için, ince tahtadan, deriden veya üzerine deri, kâğıt ve bez gibi şeyler kaplı mukavvadan yapılan kaplara denir (Arseven, 1983, 341).

Türk cilt sanatı, Türk sanat tarihinde eski kitapçılık sanatlarımızın en önemlilerinden biridir. Kitap okuma alışkanlığını kazandırması ve günümüze ışık tutması bakımından çok kuvvetli bir kültür hizmeti görmüş olan bu sanatın tarihi çok eskiye dayanır (Özen, 1998, 9).

Yazılı eserlerin korunmasında önemli bir rol oynayan ciltlerin ve ciltçiliğin başlangıcı, kağıdın henüz icat edilmediği dönemlere, balmumu levhalar ve papirüs üzerine yazılan eserlerin tahta kapaklarla saklandığı çağlara kadar uzanır. (Balkanal, 2002, 341). Bu çağlarda, balmumu ve papirüs üzerine levha şeklinde yazılan metinlerin sıralarının karışmaması ve bir arada tutulabilmesi için çözüm arayışına girilmiştir. Bu soruna çözüm olarak, kitabın her iki tarafına ince tahtalar eklenmiş ve bu tahtalar bir kenarına açılan deliklerden geçirilen iplerle birbirine bağlanarak ciltler muhafaza edilmiştir. (Arseven, 1983, 341).

Orta Asya'da kağıdın keşfiyle birlikte, Türklerde ciltçilik gelişmeye başlamış ve bir sanat dalı olarak şekillenmiştir. Dr. A. Stein Polliot'un Bin Buda mağaralarında yaptığı kazılarda çıkan kitaplardan Orta Asya Türklerinin ciltlerde deri kullanıp üzerine madeni kalıplarla desen bastıkları anlaşılmaktadır (Balkanal, 2002, 341). Ele geçirilen ilk cilt örnekleri IV. yy'la ait olup papirüs üzerine sade ve gösterişsiz bir şekilde meşin kaplanarak yapılmıştır. İslam sanatında bilinen ve sanat değeri taşıyan ilk cilt örnekleri, VIII.-IX. yüzyıllarda Mısır'da Koptlar ve Orta Asya'da Uygurlar tarafından oluşturulmuş olup, aralarında benzerlikler olduğu gözlemlenmiştir. (Aritan, 1998, 551).

Türk San'atı'nın birçok dalında olduğu gibi cilt sanatı da Orta Asya'da başlamıştır (Aritan, 2010, 169). İlk Türk ciltleri, Doğu Türkistan'da Mani dinini kabul eden Uygur Türklerine ait olduğu düşünülmektedir. (Özen, 1998, 9). Turfan şehri Alman Arkeoloji heyetin başkanı Alfred von Lecoq Karahoça'da yaptığı kazıda Manichean manüskripleri arasında iki cilt parçası

bulmuştur (Çığ, 1971, 110). Bu ciltler mani alfabesiyle yazılmış, Kopt ciltlerinde olduğu gibi deriden yapılmış ve bıçakla oyularak geometrik motiflerle süslediği görülmüştür. Ayrıca derinin oyulmuş kısımlarının altına, altınlanmış deri yapıştırmak suretiyle motiflere çift satırlı ve çift renkli bir derinlik kazandırılmıştır (Arıtan, 1998, 551,552).

Türkler İslamiyet'i benimsedikten sonra ciltçilik sanatı farklı bir boyuta ulaşmış ve büyük bir gelişme göstermiştir. (Balkanal, 2002, 341). Türk cilt sanatının en parlak dönemi, İslâmiyet'in kabulünden sonra olmuştur (Cansever, 1996, 194). Müslüman Türkler, yazıya ve kitaba büyük bir değer verip kutsal kabul etmişlerdir; özellikle dini kitaplar bel hizasının üzerinde yerlere konulmuş ve ayak hizasından uzak tutulmuştur. (Balkanal, 2002, 341) Yazı ve kitaba gösterilen büyük saygı ve değer, Türk ciltçilik sanatının gelişmesine ve bu sanatın güzel sanatların bir dalı olarak kabul görmesine katkıda bulunmuştur. Söylemek gerekirse, yazı ve cilt sanatı Türklerde olduğu kadar dünya genelinde hiçbir millette bu kadar yüksek bir sanat seviyesine ulaşamamıştır. (Arseven, 1983, 342). Kitap ve yazıya verilen bu önem, cilt sanatının Batı sanatından daha geç başlamasına rağmen hem teknik hem de estetik açıdan onun önüne geçmesini sağlamıştır. (Cansever, 1996, 194).

Deriyle kaplı ilk cilt örnekleri, San'a, Kayrevan ve Şam'daki ulu camilerde bulunan ve IX.-X. yy'lara tarihlenen Kur'an nüshalarına aittir. Bu tahta iskeletli ciltler yatay olarak düzenlenmiş ve mıklepleri bulunmamaktadır. Kitabın dağılmasını engellemek için cildin üstüne tutturulmuş halka ve şeritler kullanılmıştır. Deve derisiyle kaplı bu ciltlerde süslemeler dış kapak üstüne yapılmıştır. Bu kısımlara aletle veya küçük kalıpla geçme bantlar, kesik çizgiler ve noktalar, kimi örneklerde cildin ortasında bir şemse, köşelere okbaşı biçiminde köşebentler yapılmıştır (Tanındı, 2014, 842).

Kitap süsleme sanatlarının önemli bir grubunu da Selçuklular'da görmek mümkündür. XII. ve XIII. yy'lar arasında Selçuklular ciltçilikte rûmî üslûbunu geliştirmişler, bu üslûpta kitapların tezhipleriyle paralellik gösteren girift geometrik şemalar, çok köşeli yıldızlar, rûmîler ve stilize edilmiş bitki motifleri cilt bezemelerinde yer almıştır. XI. ve XII. yy'larda geometrik motifler her alanda yoğun bir şekilde kullanılmıştır (Seçkinöz, Alparslan, Komsuoğlu, İmer, Etike, 1986, 213). Cildin bir yüzünü bu geometrik şekiller kaplarken öbür yüzünde yuvarlak şemseler görülmektedir. Bu dönemde çoğunlukla kahverengi ve siyah deriler kullanılmıştır (İ. Özkeçeci, Ş. Özkeçeci, 2007, 192).

Selçuklu döneminden kalan birçok cilt örneği, derilerin Türkler tarafından o devirde dericilik sanatının mükemmelleştirildiğini gösterir (Bektaşoğlu, 2009, 87). Anadolu Selçuklu Devleti'nin ardından Beylikler döneminde

artan siyasi mücadeleler, sanat çalışmalarının önüne geçememiş; muhteşem eserler yapımı devam etmiştir. Beyliklerin siyasi merkezleri aynı zamanda kültürel ve eğitim merkezleri haline gelmiştir (Bırol, 2012, 41).

XV. yy Anadolu Selçuklu cildinden Osmanlı cildine geçiş dönemidir. Osmanlı İmparatorluğu batı ve doğu ülkeler arasında hem egemenliğini korumuş hem de bilim, kültür ve tekniğe önem vermiştir. Buda üstünlüğünü korumasına yardımcı olmuştur (Kut, 1989, 52). Osmanlı ciltlerinin ilk örnekleri Fatih Sultan Mehmet zamanından kalmadır, bu dönemde görülen örneklerde Anadolu Selçuklu etkisi açıkça görülür. Fatih Sultan Mehmet'in özel kütüphanesi için hazırlanmış kitaplar hattıyla, tezhibiyle, cildiyle hatta kâğıdıyla Türk kitap sanatında o zamana damgasını vuran başlı başına bir üslûp oluşturarak yeni bir sanat çağını açmıştır (Bektaşoğlu, 2009, 889).

Fatih Devri Türk cildi için yükselme devri olmuştur (Bektaşoğlu, 2009, 889). Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra yerli yabancı değerli ilim adamlarını ve sanatkârlarını ülkesine davet etmiş, başta İstanbul olmak üzere büyükşehirlerdeki medreselere yerleştirilmiş ve sahalalarında rahat çalışabilmelerini sağlanacak bütün imkânlar seferber edilmiştir (Aşçı, 2009, 303). Bu devirde ciltlerde genellikle siyah deri kullanılmış cildin ön ve arka dış kapağında alt yüzeyine oranla iri, dilimli, salbekli, oval şemse ve köşebentler yapılmıştır (Balkanal, 2002, 342).

Fatih devri cilt sanatına paralel olarak yükselmeye devam eden cilt sanatı II. Beyazıd zamanında ciltçilik teşkilatının kurulmasıyla gelişimini devam ettirmiştir. Bu döneme ait ilk örneklerden birinin kapağında yer alan kabartma motiflerin altınlanıp teberle taranması suretiyle yapılmış süsler, o asırda eşine rastlanmayan sanat eseri niteliğinde ciltlerin meydana getirildiği görülür (Bektaşoğlu, 2009, 88).

XVI. yy'da Türk siyasi tarihinde olduğu kadar, sanat hareketleri bakımından da çok önem arz eder. Sanatın gelişiminde Kanuni Sultan Süleyman'ın Çaldıran zaferinin kazanılmasının da büyük etkisi olmuştur. Sanattan ve sanatkârdan anlayan Yavuz Sultan Selim'in işgal ettiği memleketlerden getirdiği sanatçılara verdiği önem onlara hazırladığı çalışma ortamları günümüze gelen sanat eserlerinin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1520 senesine kadar devam eden Yavuz'un zamanında Türk sanatının bütün dallarında olduğu gibi cilt sanatı da önemli bir yere gelmiştir (Çığı, 1971, 117).

XVII. yy'da ciltlerin kompozisyon ve motiflerin işçiliğinde bariz bir gerileme göze çarpar. Genellikle köşebent ve bordür tezyinatı kalkmış kenar suları iyice kalınlaşmış ve dış kenar bordürü olarak da kalın altın zencerek

kullanılmıştır. Süsleme motiflerine narçiçeği, altılı çiçek, çintemani ve çok dişli yaprak motifleri ilave edilmiştir. Şükûfe tarzı ciltlerin örnekleri de bu zaman da görülmüştür (İ. Özkeçeci, Ş.Özkeçeci, 2007, 193).

XVIII. yy Türk ciltlerinde klasik cilt kapaklarının yapılmasına devam edilmiş, Sultan III. Ahmet zamanında mükemmel eserler ortaya çıkarılmıştır. Aynı zamanda hattat olan III. Ahmet, zevke ve güzel sanatlara düşkün olan veziri İbrahim Paşanın da teşvikleriyle güzel sanatların yükselmesinde büyük katkıları olmuştur. Bu asırda klasik cilt örneklerinin yanı sıra farklı tip ve teknikte ciltler de yapılmaya başlanmıştır(Çığ, 1971, 117). Bunlar lâke ciltler, yekşâh diye tabir edilen ve yıldız sürülmüş deri zemine demiri kakmak suretiyle yapılan ciltler, bu yüzyılın ikinci yarısından sonra yaygınlaşan Avrupa tesiriyle ortaya çıkan rokoko ciltlerdir (İ. Özkeçeci, Ş.Özkeçeci, 2007, 193, 194). XVIII. yy'da deri kitap kaplarının şık, zarif, zengin, çeşitli çizim ve renklerle göze çarpan ruganî teknikte bezenmiş kapakların yeni uygulamalarını cilde uygulayıp değerli eser veren sanatçı Ali Üsküdari ustalikle yaptığı ruganî eserlerinde usta olduğu kadar hattatlık ve müzehhiplikte de aynı başarıyı göstermiştir. Üsküdari, saz üslubunda bezenmiş cilt tasarımında gelenekselliği sürdürürken, gölgeli boyamalarda ve buket biçimli bezemelerde çağdaş üsluplara da yer vermiştir. Bu dönemin buket tasarımını ciltlere uygulayan diğer sanatçıları, Ahmed Hazine, Ali Çakeri, Abdullah Buhari'dir (Tanındı, 2014, 862, 863).

XIX. ve XX. yy'lar arasında klasik ciltler yapılmaya devam edilmiş, şemseli ciltlerin sayısı azalmış ve zilbahar (kafes) ciltlerin yapımı yaygınlaşmıştır. Ayrıca basılı ciltlerin çoğalmasıyla, Batı ciltlerinin yanı sıra, yıldız cildi denilen, bir yüzüne altın yaldızla Osmanlı sanat arması, diğerine ay yıldız basılı deri, atlas ve kadife ciltler yapılmıştır. Bu ciltlerin sanat değeri çok düşüktür (Balkanal, 2002, 343).

Türk-İslam cilt sanatının tarihteki gelişiminde şu üsluplar tesbit edilmiştir: Hataî (Kâşî, Horasan, Buhara, Dihlevî), Herat (Herat, Şiraz, İsfahan), Arap (Elcezire, Halep, Fas), Rûmî (Selçuklu), Memlûk (Mısır), Türk (Diyarbakır, Bursa, Edirne, İstanbul, Şükûfe, Rugan "lâke", Barok), Magribî (İspanya, Sicilya, Fas), Lake (İran, Hint), Buharayı Cedid (Özen, 1998, 10).

Bu üslup farklılıkları, cildin biçimi ve yapılaş tekniğiyle alakalı değildir. Değişiklikler, süsleme motiflerinde ve kullanılan malzemelerde kendini göstermiştir. Bazen aynı motifler, farklı üsluplar içinde aynen kullanılmıştır (Balkanal, 2002, 343).

XX. yy'da bütün dünyada olduğu gibi yurdumuzda da ciltçilikte makineleşmeye gidilmiş, artan cilt talebini karşılayabilmek için makine

ciltleri rağbet kazanmıştır. Cilt sanatı günümüzde Geleneksel El Sanatları eğitimi veren bazı fakültelerde veya çok az sayı da fedakâr ustanın gayretiyle varlığını sürdürmektedir (İ. Özkeçeci, Ş.Özkeçeci, 2007, 194).

1.2. Klasik Bir Cildin Bölümleri

Kitabın yapraklarının yıpranmasını önlemek için korumak maksatlı yapılan koruyucu, kap, kapak. Bu koruyucu bölümler başlıca altı parçadan oluşur. Bunlar; kapaklar, sırt, sertâb, mikleb, dudak-muhat ve şiraze'dir (Dülger, 2008, 23).

1.3. Klasik Cildin Çeşitleri

Mukavva Ciltler, Mukavva lügatte “kuvvetlendirilmiş” manasına gelir. Mukavva, birinin suyu ötekinin tersine gelecek şekilde, istenen kalınlık sağlanana kadar üst üste kağıtların yapıştırılmasıyla oluşur (Yılmaz, 2004, 234). Hazırlanan malzemenin içine kabı kurttan korumak için şap, tenekâr, tütün suyu gibi zehirli maddeler katılır. Böylece hazırlanan mukavva, iyice kuruduktan sonra tahta gibi sertleştiğinden eğilip bükülmez (Özen, 1998, 139).

Elde edilen mukavva, üstüne bir kağıt yapıştırılarak basit bir kitap kabı olarak kullanılabilceği gibi, deri ciltlerin omurgasını oluşturur (Özen, 1998, 12).

Deri Ciltler, Klasik bir ciltte en önemli yeri deri ciltler kaplar (Özen, 1998, 13). Genelde Türk ciltlerinde koyun derisi (meşin), keçi derisi (sahtiyan) ve ince tıraşlanmış ceylan derisi (rak) kullanılmıştır (İ. Özkeçeci, Ş.Özkeçeci, 2007, 194). Erken dönemlerde deve derisi kullanıldığı da görülmüştür. (Özen, 1998, 13).

Şemseli Ciltler, Deri ciltlerde yapılan klasik tarz genellikle şemseli cilt üslûbudür. Şemseli ciltler, deri ciltlerin ve neredeyse bütün ciltlerin en önemli bölümünü oluşturur (Özen, 1998, 13).

Şemse Arapçada “Şems” yani güneş manasına gelmektedir (Balkanal, 2002, 345). Şemse eski kitaplarda ciltlerin üzerinde güneşi anımsatan süsleme motifidir (Özen, 1998, 13). Güneş gökyüzünde dünyayı aydınlattığı gibi kitabın da aynı şekilde insanların ufkunu aydınlattığı düşünülerek kitabın ortasına konulmuş ve Türk ciltçilik sanatında şemse adı altında anılmıştır (Balkanal, 2002, 345).

Şemseler, Selçuklu ciltlerinde ve XV. yy. Osmanlı ciltlerinde genelde yuvarlak çalışılmış XVI. yy'dan itibaren de beyzi formunda yapılmıştır (İ. Özkeçeci, Ş.Özkeçeci, 2007, 194). Şemseler yapılış biçimlerine göre farklı

isimlerde alınır; Alttan Ayırma Şemse Cilt, Üsten Ayırma Şemse Cilt, Soğuk Şemse Cilt, Mülemmâ Şemse Cilt, Mülevven Şemse Cilt, Mürğdar Şemse Cilt, Müşebbek (Kat'ı) Şemse Cilt, Zerbahar (Zilbahar) Ciltler (Ülker, 1995, 363), Yekşah Ciltler, Zerdûzî Ciltler, Simdûzî Ciltler, Çarkûşe Ciltler, Kumaş Ciltler, Ebrulu Ciltler, Acemkâri Ciltler (Özen, 1998, 13). Şükûfe Üslûbu Ciltler, Yazılı Ciltler, Kat'ı Ciltler, Lâke Ciltler (Balkanal, 2002, 345). Murassa (Mücevherli) Ciltler (Tanındı, 2014, 855).

1.4. Cilt Sanatında Kullanılan Alet ve Malzemeler

Cilt sanatında kullanılan malzemeler şunlardır; Deri, Mukavva, Altın (kakma-varak-altın suyu), Jelatin, Balmumu, Boya (Dülger, 2008, 17)

Klasik cilt sanatında kullanılan aletleri şöyle sıralayabiliriz; Dikiş Tezgâhı, Muşta, Nevregen, Gıldırğıç, Cendere, Makas (Özen, 1998, 36), Kör Alet, Yekşâh Demiri, İmza ve Çiçek Mühürleri, Zencirek Çivisi, Kalıp (Yılmaz, 2004, 209,379,167).

2. SÜLEYMANİYE YAZMA ESER KÜTÜPHANESİNDE BULUNAN 18. VE 19. YÜZYILLARA AİT DÖRT KUR'ÂN-I KERİMİN CİTLERİNİN İNCELENMESİ

3.1.Laleli 00006 Envanter Numaralı Kur'ân-I Kerimin Cildinin İncelenmesi

Envanter Numarası : 00006

Kitabın Adı : Kur'an-ı Kerim

Kitabın Konusu : Kur'an İlimleri

Basım Bilgileri : Hâلیل

Yayın Tarihi : H.1116 - M.1699

Bulunduğu Yer : Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi

Dili : Arapça

Yazı Çeşidi : Nesih

Varak Adedi : 404

Satır Sayısı : 12

Boyut (dış-iç) : 429×275, 270×160 mm

Sınıflama : 297.1

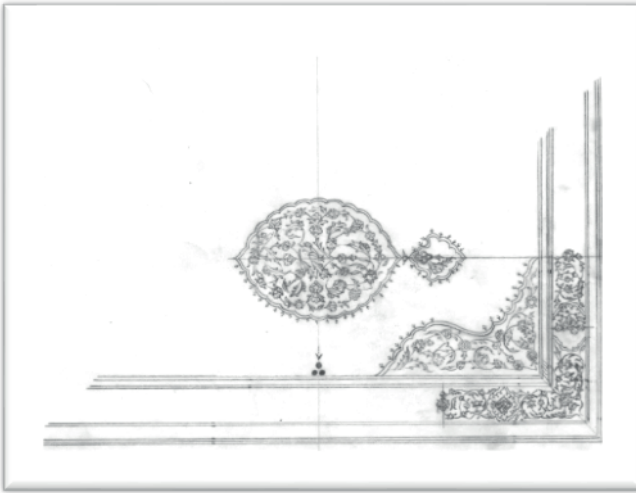
Sağlama Şekli : Satın Alma

Hattatı : Hane-i Hassadan Halil (Sarayı Amire Hatiplerinden Ömer Efendinin Talebesi (H.1111 M. 1699)

Hane-i Hassadan Halil, memleketi İstanbul'dur. Sarayda terbiye görmüştür. Sarayı Amire Hatiplerinden Ömer Efendinin talebesidir. Sikke Ressamı olan Ömer Efendiden Sülüs ve Nesih meşk ederek icazetini almıştır. H. 1118 (M. 1706) tarihinde vefat etmiştir (Rado, 1976, 119)

Resim 1. Laleli 00006 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim Cilt Kapağı

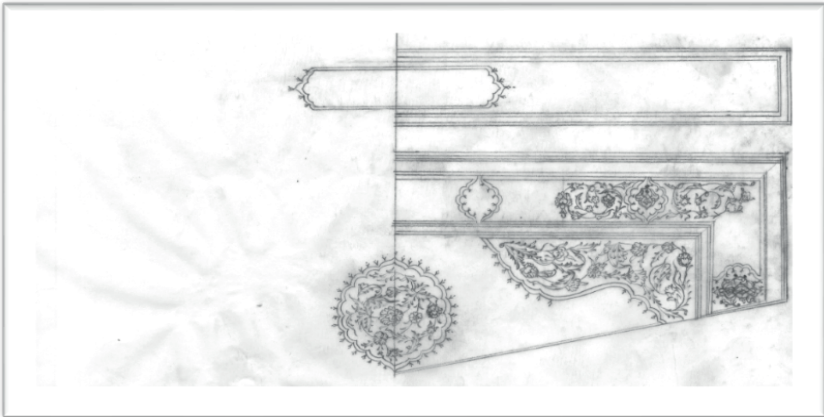
Çizim 1. Laleli 00006 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim Cildinin Kapak Deseni (1/4 Oranında)

Resim 2. Laleli 00006 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim Cildinin Ebrulu İç Kapağı

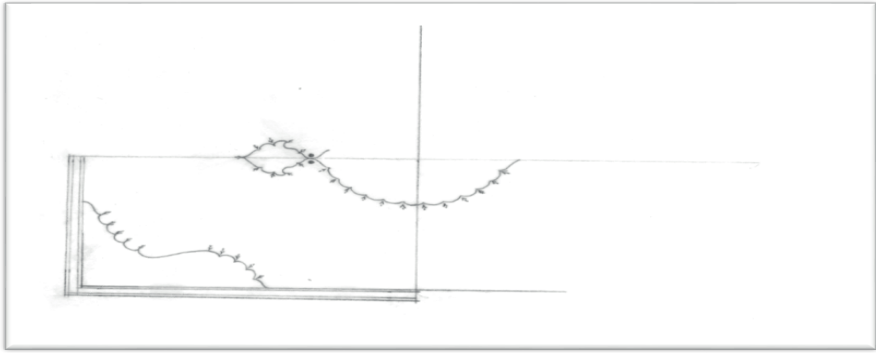
Resim 3. Laleli 00006 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim Cildinin Miklebi

Çizim 2. Laleli 00006 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim Cildinin Miklep Deseni (¼ Oranında)

Resim 4. Laleli 00006 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim Cildinin İç Kapağı

Çizim 3. Laleli 00006 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim Cildinin İç Kapak Deseni (1/4 Oranında)

Eserin cildi kahverengi ceylan derisi (râk), mülemmâ şemseli olup alt üst kapaklarında ve mıklebende tezyinat aynıdır. Şemse motiflerinin kabartma olmasından dolayı gömme şemse özelliği de taşımaktadır. Kapağın tam ortasında yer alan salbekli şemsenin zemini kırmızı altın olup, üzeri beyaz altınla saz yolu üslubuyla serbest çalışılmıştır. Hançer yaprağı, gonca ve penç motifleri kullanılmıştır. Bu desende hareketlilik söz konusudur. Şemseden salbeğe rumî tepelikle geçiş yapılmıştır. 1/2 oranında simetrik tasarlanmıştır. Salbek ve şemsenin etrafı ince altın tığlarla çevrelenmiştir. Dörtkenarı

çevreleyen köşebentler uygulanmıştır. Bu köşebentlerdeki tezyinat, şemse ve salbekte olduğu gibi saz yolu üslubuyla serbest çalışılmış olup, zerender tekniği kullanılmıştır. Tasarımı kendi içinde simetrik değildir. Köşe bentlerde şemse de olduğu gibi ince altın tığlarla sonlandırılmıştır. Köşe bentleri birbirine bağlayan altın kuzular ve bunların tam ortasında üç nokta şeklinde bezeme görülmektedir. Cildin tezyinatının etrafını, iki tarafında altın kuzulu birer milim altın cetvellerin, üç milim ve beş milim altın üzerine “S” biçimli zencereğin uygulandığı zeminin arasın da bir santimlik bordür bulunmaktadır. Bu bordürün deseninde, altın üzerine vişneçürüğü rengi uygulanmış olup, beyzi formlarda dendanlı paftaların arasında bitkisel motiflerden oluşan negatif kompozisyon uygulanmıştır. Bu kompozisyonda, hatai, penç, hançer yaprağı ve gonca motileri kullanılmıştır. Beyzî formda ki paftaların içerisinde de rumî kompozisyonlar yer almaktadır.

Eserin miklebi alt ve üst kapakta olduğu gibi aynı teknik ve mantıkla tezyin edilmiş olup ortasında madalyon formunda bezeme yer almaktadır. Bu alanda da zerender tekniği görülmektedir.

Eserin cildinin sırt kısmının merkezinde dendanlı bir paftanın içinde zerendut tekniğiyle yazı yazılmış olup bu yazı alanında vakia süresinin son ayetleri, (layemessuhu illalmutahherun tenzilün min rabbil alemin) yazısı yer almaktadır. Bu yazı alanını bir milimlik altın cetvel ve ince altın tığlarla çevrelemiştir. Bu alan bir milimlik iki altın kuzuların ortasında üç milimlik “S” biçimli zencerekle sonlandırılmıştır. İç kapakta, şemse, salbek ve köşe bent formları olup bu alanlar da zerefşan tekniği uygulanmıştır. Hemen yanın da bulunan kapakta ebru görülmektedir. Bu ebru beyaz zemin üzerine lacivert, yeşil ve kırmızı rengi kullanılmış olup şal ebrusu tekniği uygulanmıştır.

Çorlulu Ali Paşa 00003 Envanter Numaralı Kur’ân-I Kerimin Cildinin İncelenmesi

Envanter Numarası : 00003

Kitabın Adı : Kur’an-ı Kerim

Kitabın Konusu : Kur’an İlimleri

Basım Bilgileri : yok

Yayın Tarihi : H.1120 M.1708

Bulunduğu Yer : Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi

Dili : Arapça

Yazı Çeşidi : Nesih

Varak Adedi : 331

Satır Sayısı : 11

Boyut (dış-ıç) : 451×331, 315×201 mm

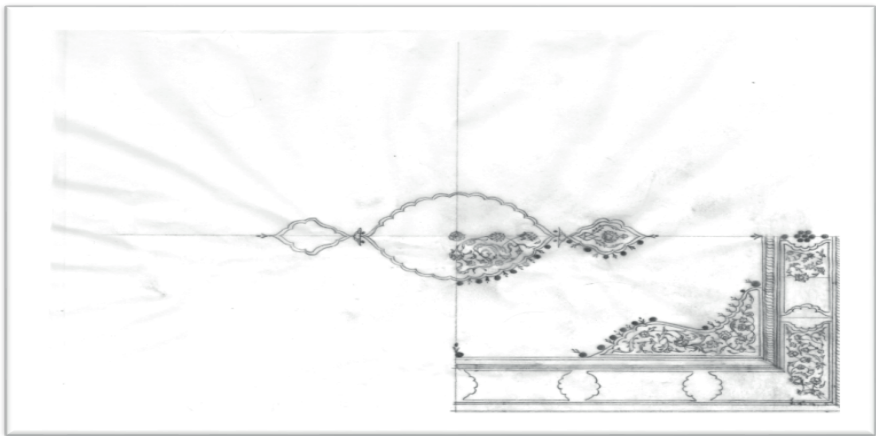
Sınıflama : 297.11

Sağlama Şekli : Satın Alma

Hattat : Yok

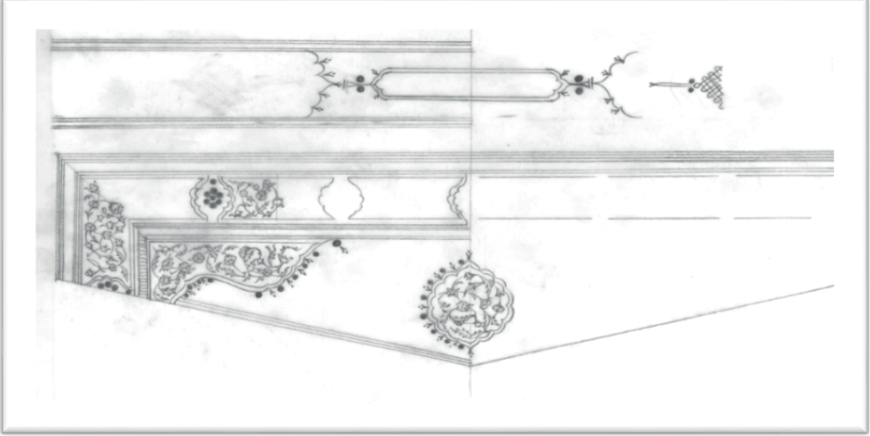
Resim 5. Çorlulu Ali Paşa 00003 Envanter Numaralı Kur'ân-ı Kerimin Cilt Kapağı

Çizim 4. Çorlulu Ali Paşa 00003 Envanter Numaralı Kur'ân-ı Kerimin Cildinin Üst Kapak Deseni (1/4 Oranında)

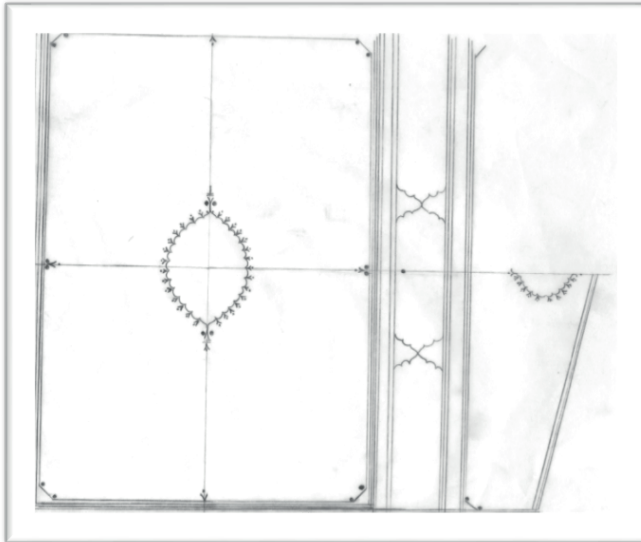
Resim 6. Çorlulu Ali Paşa 00003 Envanter Numaralı Kur'ân-ı Kerimin Cildinin Miklebi

Çizim 5. Çorlulu Ali Paşa Kur'ân-ı Kerim Cildinin Miklep deseni (½ oranında simetrik)

Resim 7. Çorlulu Ali Paşa 00003 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerimin Cildinin İç Kapığı

Çizim 6. Çorlulu Ali Paşa Cildin İç Kapak Deseni (1/2 oranında simetrik)

Eserin cildi kahverengi meşin, alttan ayırma tekniği uygulanmış olup, alt, üst ve miklebinde tezvinat aynıdır. Kapağın tam ortasında yer alan salbekli

şemsenin zemini, altın olup motifler derinin renginde bırakılmıştır. Hançer yaprağı, gonca, hataî ve bulut motifleri kullanılmıştır. Şemседен salbeke, ayırma rumî motifiyle geçiş yapılmış olup, bu alanda hataî, hançer yaprağı ve rumî görülmektedir. Şemse $\frac{1}{4}$ oranında, salbekler $\frac{1}{2}$ oranında simetrik tasarlanmıştır. Salbek ve şemsenin etrafı, altın dendanlarla geçilmiş olup, büyük nokta ve ince tığlarla çevrelenmiştir. Dörtkenardan çevreleyen tezyinat yani köşebentler uygulanmıştır. Bu köşe bentlerde, serbest kompozisyon görülmüş olup, hançer yaprağı, gonca, hataî ve penç motifleriyle tezyinat oluşturulmuştur. Bu alanlarda şemse ve salbekte olduğu gibi altın dendanlarla geçilmiş olup, aynı teknik ve mantıkla tezyin edilmiştir. Köşe bentleri birbirine bağlayan altın kuzular ve bunların tam ortasında, altın iki nokta şeklinde bezeme olup bu bezeme de tığla sonlandırılmıştır. Cildin tezyinatının etrafını, altın bir üç bir ve yine bir milimlik cetvelin üç milimlik alanına “S” biçimli zencerek uygulanmıştır. Altın cetvelin peşine bir santimlik bezeme alanı mevcuttur. Bu alanın tezyinatında alttan ayırma tekniği uygulanmış olup, beyzî formlarda dendanlı paftaların içinde altın noktalardan oluşan penç motifi kullanılmıştır. Beyzî formların arasında bitkisel motiflerden oluşan negatif kompozisyon uygulanmıştır. Bu kompozisyonda, hataî, penç, gonca ve hançer motifi kullanılmıştır. $\frac{1}{2}$ oranında simetri olarak tasarlanmıştır.

Eserin mıklebi alt ve üst kapakta olduğu gibi aynı teknik ve mantıkla tezyin edilmiş olup, ortasında madalyon formunda bezeme alanı yer almaktadır. Bu bezeme alanında, gonca, hataî, penç ve hançer yaprağı kullanılmıştır.

Eserin cildinin sırt kısmının merkezinde dendanlı bir paftanın içinde zerendut tekniğiyle yazı yazılmış olup bu yazı alanında vakia süresinin son ayetleri, (layemessuhu illalmutahherun tenzilün min rabbil alemin) yazısı yer almaktadır. Bu yazı alanını bir milimlik altın cetvel ve ince altın tığlarla çevrelemiştir. Bu alanı dışında ise bir milimlik iki altın kuzu ve ortasında üç milimlik “S” biçimli zencerekle sonlandırılmıştır.

Hacı Beşir Ağa 00003 Envanter Numaralı Kur’ân-I Kerimin Cildinin İncelenmesi

Envanter Numarası : 00003

Kitabın Adı : Kur’an-ı Kerim

Kitabın Konusu : Kur’an İlimleri

Basım Bilgileri : Behram Bin Abdullah

Yayın Tarihi : H.1258, M.1842

Bulunduğu Yer : Süleymaniye Kütüphanesi

Dili : Arapça

Yazı Çeşidi : Nesih

Varak Adedi : 390

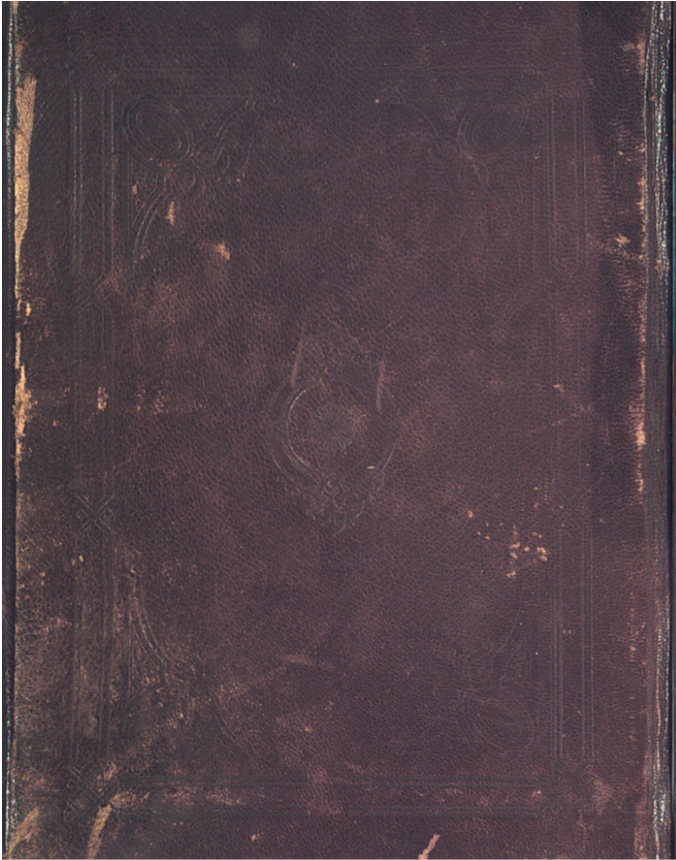
Satır Sayısı : 11

Boyut (dış-iç) : 370X270, 265X165 mm.

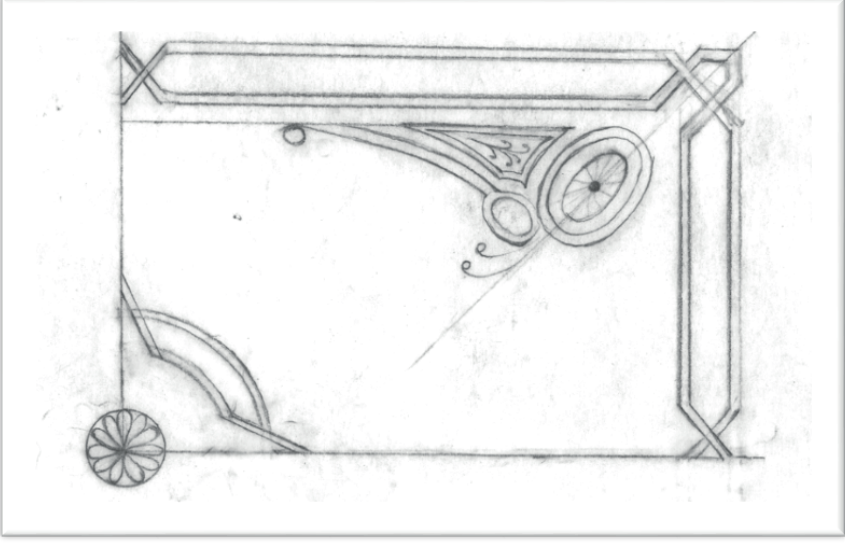
Sınıflama : 297.11

Sağlama Şekli : Satın alma

Hattat : Behram Bin Abdullah (Bende-i Davut Paşa)

Resim.7. Hacı Beşir Ağa 00003 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerimin Cildi

*Çizim. 7. Hacı Beşir Ağa 00003 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim Cildinin deseni
(¼ oranında simetrik)*

Eserin cildi kahverengi meşinden yapılmış olup alt ve üst kapağın tezyinatı aynıdır. Miklepsiz olan eserde tezyinat kabartma tekniğinde uygulanmıştır. Kapağın orta kısmında ¼ oranında simetrik olarak tasarlanmış şemse tezyinatı mevcuttur. Madalyon formunda yapılan şemsenin etrafı 2 mm'lik cetvel ve kuzularla çevrelenmiş ve dörtkenarda cetveller geçmelerle bağlanmıştır. Orta kısımda büyükçe ve 14 yapraklı penç motifi yer almaktadır. Şemsenin her iki ucunda bulunan Rumili süsleme salbek görüntüsü vermektedir.

Kapağın dörtkenarında kendi içerisinde ½ oranında simetrik olarak tasarlanmış köşebent süsleme yer almaktadır. Süsleme mantığı şemsedeki gibi cetvel ve kuzulardan oluşmaktadır. Bu kısmın ortasında beyzi formda uygulama yapılmıştır. Barok tarzda uygulanan kıvrımlar dikkat çekmektedir.

Kapağı dörtkenardan çevreleyen dış bordür tezyinatı bulunmaktadır. Bordürün her iki kenarı 3mm'lik cetvel ve 1'er mm lik kuzularla çerçeve içine alınmıştır. Bordürün dörtkenarında ve orta kısımlarında cetveller geçmelerle birbirine bağlanmıştır. Böylece eser cildinin tezyinatı son bulmuştur.

İzmir 00006 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim Cildinin İncelenmesi

Envanter Numarası : 00006

Kitabın Adı : Kur'an-ı Kerim

Kitabın Konusu : Kur'an İlimleri

Basım Bilgileri : Ali Bin Eyyüb

Yayın Tarihi : 1208

Bulunduğu Yer : Süleymaniye Kütüphanesi

Dili : Arapça

Yazı Çeşidi : Nesih

Varak Adedi : 376

Satır Sayısı : 13

Boyut (dış-iç) : 160X80

Sınıflama : 297.11

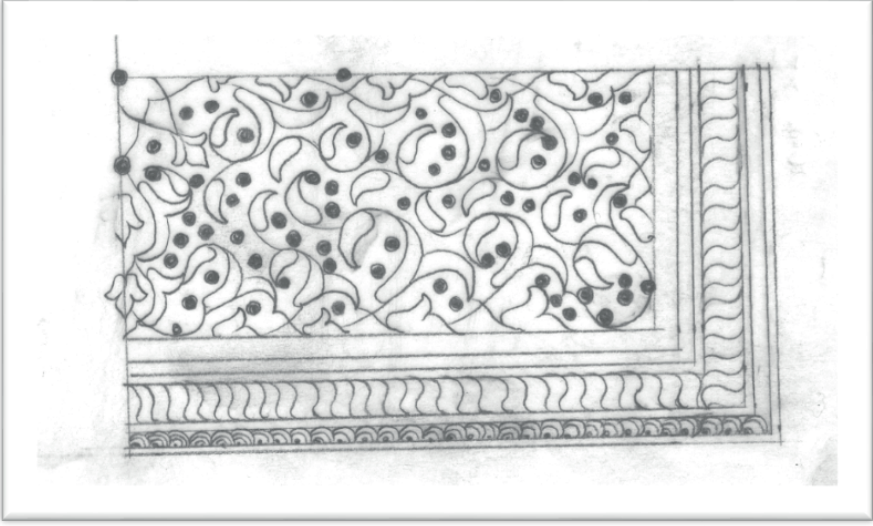
Sağlama Şekli : Satın Alma

Hattat : Sultân Alî bin Yûsuf bin Eyyûb

El-Melikü'l-Efdal bin el-Melik en-Nâsır demekle müştehir ve deri fâtiha-i Devlet-i Eyyûbiyye'dir ki taht-gâhları Şâm ve etrafıdır. Biraderlerinin esenni olmakla pederi fevtinde "dem-sâz-ı izzet" (589) târihinde câ-nişîn-i saltanat olmuştu. Ammisi Melik-i âdil Ebû Bekr ile birâder-i kihteri sultân-ı Mısır olan Melikü'l-aziz Osmân yek-dil olup tav'an ve kerhen bunları ser-hadd-ihükümete tardeylediler. "Sadâkat" (595) târihinde birâderi fevtinde bi't-taleb sultân-ı Mısır olup bu def'a mu'teber oldu; pes Devlet-i Ekrâd'da üçüncü olur. Yine ümerâ-yı Mısriyye bunlardan buhlü sebebiyle nefret edip mezbûr Ebû Bekr'i sultân-ı Mısır edip yine ser-hadde irsâl ve Şümeysât dahi zamîme-i hükûmeti kılınmıştı. Onda "kürbet" (622) târihinde fevt oldu. Âlim ü fâzıl, hattât-ı bimu'âdil ve şâ'ir-i kâmil idi. Vakt-i saltanatında vâlid-i mâcidleri Sultân Salâhuddin bunlar ile ve birâderi Osmân ile şirket üzere İskenderiyye'de Hâfız Silefi Ahmed-i İskenderânî'nin halkasın[d]a hâzır olup hadîs-i şerîf istimâ' ederler ve ondan rivâyete dahi me'zûn olmuşlar idi. Rahmetullâhi aleyhim ecma'in.

Resim.8. İzmir 00006 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerimin Cildi

Çizim.8. İzmir 00006 Envanter Numaralı Kur'ân-ı Kerimin Cildinin Deseni (1/4)

Eserin cildi kahverengi meşinden yapılmış olup alt ve üst kapağın tezyinatı aynıdır. Sadece rumi motifinin kullanıldığı desen, 1/4 oranında simetrik olarak tasarlanmıştır. Rumi motiflerde renk olarak sırf altın kullanılmıştır. Desende ışık noktası merkezde bulunan sekiz köşeli yıldızdır. Ayrıca desende boşluk doldurmak amacıyla kullanılan altın noktalar dikkat çekmektedir. Tezyinatlı alan bu kısımda 1 mm'lik altın kuzuyla dörtkenardan çerçeve içine alınmıştır.

Bu alanın dışında kalan kısımda iki adet 1'er mm'lik kuzu bulunmaktadır. Kuzulardan sonra içte kalın ve dışta ince olmak üzere iki adet (S) biçimli zencerek yapılmıştır. Zencerekler yine altın sürülerek uygulanmıştır. En dışta 1 mm'lik kuzu alt ve üst kapakta tezyinatlı alanları çerçeve içine almıştır.

Kaynakça

- Arıtan Ahmet Saim, “Batı Dünyasının Türk Cilt Tarihine Bakışı ve Türk Cilt San’at’ının Tarih İçindeki Gelişimi”, İSTEM, S.15, 2010
- Arıtan Ahmet Saim, Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, C.7, T.D.V. Yayınevi, İstanbul, 1993
- Arseven Celal Esad, Sanat Ansiklopedisi, C. V, MEB, İstanbul, 1998
- Arseven Celal Esad, Sanat Ansiklopedisi, C.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983
- Aşıcı Seher, “Kitap Dostu Bir Sultan: Fatih”, Hat ve Tezhip Sanatı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009
- Balkanal Zeynep, “Ciltçilik”, Türkler Ansiklopedisi, C.12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002
- Bektaşoğlu Mustafa, Anadolu’da Türk İslam Sanatı, DİB Yayınları, Ankara, 2009, s.87
- Binark İsmet, Eski Kitapçılık Sanatlarımız, 1975
- Birol İnci A., Türk Tezyini Sanatlarında, Desen Tasarımı, Çizim Tekniği ve Çeşitleri, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2012
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.16, İnterpress Basın ve Yayınları, İstanbul, 1986
- Cansever Meltem, “Cilt Sanatı”, Art-Dekor, S.42, Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık, İstanbul, 1996
- Ceylan Fikret, Mesleki Çalışma ve Uygulamaları, Ders Çalışma Notları, Bursa, 2013
- Çığ Kemal, “Türk Lâke Müzehhipleri ve Eserleri”, Sanat Tarihi Yıllığı, 1969-1970, İstanbul, 1970
- Çığ Kemal, Türk Kitap Kapları, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A.Ş. Basımevi, İstanbul, 1971
- Dülger Fazilet, “Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Yazmaları Cilt Örnekleri, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008
- Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C,1, YEM Yayınları, İstanbul, 1997
- Gümbür Bither H.B. Altuntaş, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi’nde Yer Alan Tezhipli Kur’an-ı Kerim Yazmalarının Kataloglanması, C.I, İzmir, 2014
- http://www.suleymaniye.yek.gov.tr/Link/ShowLink?LINK_CODE=3&LAN_CODE=TR
- Karakoç Ayşen, “Beyazıt Devlet Kütüphanesi’nde Bulunan Şemseli Yazma Kur’an Ciltleri”, Sakarya, 2010
- Kaya Nevzat, Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Sanatları Ansiklopedisi, C.38, İstanbul, 2010

- Kut Günay, “Yazma Eserler ve Konuları”, Antik-Dekor, S.2, Antik A.Ş. Yayınları, İstanbul
- Mutçalı Serdar, Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık Yayınları
- Özen Mine Esiner, “Süheyl Ünver’in Lâke Eserleri, Art-Dekor, S.52-53, Hürriyet Matbaacılık, İstanbul 1997
- Özen Mine Esiner, Türk Cilt Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998
- Özkeçeci İlhan-Özkeçeci Şule Bilge, Türk Sanatında Tezhip, İlhan Özkeçeci Yayınları, İstanbul, 2007
- Rado Şevket, Türk Hattatları, Tifdruk Matbaacılık Sanayi A.Ş. İstanbul
- Seçkinöz Mine, Sabiha Alparslan, Şükran Komsuoğlu, Arsal İmer, Serap Etike, Süsleme Resmi Ve Süsleme Sanatları Tarihi, TTK Basımevi, Ankara, 1986
- Tanıncı Zeren, “Kitap ve Cildi”, Osmanlı Uygarlığı 2, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2014
- Thema Larousse, Tematik Ansiklopedi, Sanat ve Kültür, Türk- İslam, “Ciltçilik”, Milliyet Gazetecilik A.Ş., 1993
- Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Sanatları Ansiklopedisi, C,7, TDV Yayınevi, İstanbul, 1993
- Ülker Muammer, “Ciltçilik Sanatı”, Geleneksel Türk Sanatları, Hazırlayan: Mehmet Özel, T.C. Kültür Bakanlığı, 1995
- Yılmaz Abdulkadir, Türk Kitap Sanatları Tabir Ve İstılahları, Damla Yayınevi, İstanbul, 2004